

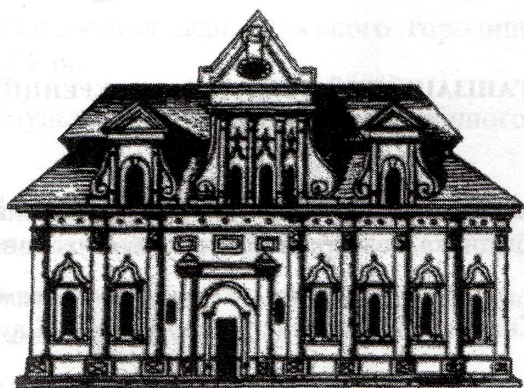
НАЦІОНАЛЬНИЙ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКИЙ ІСТОРИКО-
КУЛЬТУРНИЙ ЗАПОВІДНИК

ЦЕНТР АРХЕОЛОГІЇ КИЄВА ІНСТИТУТУ АРХЕОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ

ЦЕНТР ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВА НАН УКРАЇНИ І УТОПК

КИЇВСЬКА ДУХОВНА АКАДЕМІЯ І СЕМІНАРІЯ

Церква - наука - суспільство: ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ

На пошану київського митрополита Євгенія (Болховітінова)

*Матеріали Одинадцятій Міжнародної наукової конференції
(29 – 31 травня 2013 р.)*

КИЇВ – 2013

порядкування УАПЦ. Тепер більш зрозумілими стають цифри, які подавав Демид Бурко, приведені нами вище.

Кількість парафій Автономної церкви можна вирахувати наступним чином. Від загальної кількості відкритих у роки війни парафій – 5137 слід відняти 500 парафій, які існували у зоні румунської окупації – Трансністрії [9, 67]. Всі вони мали канонічне підпорядкування Румунському патріархатові. Далі, від 4637 парафій слід відняти 1705 парафій УАПЦ і отримаємо цифру 2932 парафії. Всі вони, за невеликим винятком, належали Автономній церкві. Виняток склали парафії, що не підкорялися жодному із церковних центрів і які мали неофіційне найменування “дикі” парафії.

Таким чином, можна зробити висновок, що Автономна православна церква на українських землях у період нацистської окупації мала суттєву перевагу над іншими православними конфесіями.

Примітки

1. Бурко Д. Відродження Української Церкви в 1941–43 роках // Рідна Церква. – Новий Ульм, 1963. – Ч. 56. – С. 6-7; ч. 57. – С. 4-6.
2. Васильєва О. Ю. Русская православная церковь в политике советского государства в 1943–1948 гг. – М. : РАН. Ин-т рос. Истории, 2001. – 214 с.
3. Волошин Ю. Відродження УАПЦ на Харківщині в період німецької окупації // Український засів. – 1996. – № 7-8. – С. 145.
4. Волошин Ю. Українська православна церква в період нацистської окупації. – Полтава, 1997. – 128 с.
5. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви. В 4-х томах. Т. 4. – Ч. 2 (XX ст.). – Нью-Йорк ; Бавдн-Брук, 1976. – 416 с.
6. Пащенко В. О. Православна церква в тоталітарній державі. Україна 1940 – початку 1990-х років. – Полтава : АСМІ, 2005. – 631с.
7. Шкаровский М. В. Русская православная церковь при Сталине и Хрущеве: (Государственно-церковные отношения в СССР в 1939–1964 годах). – М. : Изд-во Крутицкого Патриаршего Подворья, 1999. – 399 с.
8. Рожко В. Преосвященный Платон єпископ Рівненський. – Луцьк, 1995. – 76 с.
9. Центральний держархів громадських об'єднань України, ф. 1. оп. 23, спр. 1640.
10. Держархів Волинської області, ф. 393, оп. 2, спр. 95.
11. Держархів Вінницької області, ф. 4597, оп. 1, спр. 19.
12. Нeyer F. Die orthodoxe Kirche in der Ukraine von 1917 bis 1945. – Cologne, 1953. – 272 p.

Данилець Ю. В.

кандидат історичних наук, доцент, доктор філософії
ДВНЗ “Ужгородський національний університет”
Директор Богословсько-історичного науково-дослідного центру
ім. архимандрита Василя (Проніна) Мукачівської єпархії УПЦ

ХІД СУДОВОГО ПРОЦЕСУ ПРОТИ ПРАВОСЛАВНИХ У МАРАМОРОШ-СИГОТІ В 1913–1914 рр.

Минає сто років з того часу, коли закарпатців, які вирішили повернутися до прадідівської православної віри, судили в Мараморош-Сиготі. Судовий процес проти 94 селян розпочався 29 грудня 1913 р. і завершився 3 березня 1914 р. Його результатом стало ув'язнення до різних строків 32 селян на чолі з ієромонахом Олексієм (Кабалюком). Судовий процес у Мараморош-Сиготі став резонансною подією того часу. Наприкінці 1912 р. – на початку 1913 р. поліція провела декілька рейдів у селах, де проявився православних рух, під час яких було заарештовано близько 180 осіб [18, 4]. Заарештованих утримували у жупанатських та окружних в'язницях, де з них тортурами вибивали зізнання. Через відсутність доказів суд залишив під вартою 94 осіб. Судове засідання планувалося розпочати в Дебрецені 25 листопада 1913 р. [7, 2], але згодом дата та місце були перенесені. Про безпідставність звинувачення проти селян писала львівська газета “Русское Слово”: “Мадяри не мають ніякого милосердя і страшно переслідують ті слов'янські народи, котрі живуть в Угорщині... За що властиво бу-

дуть судити русских людей, никто не знає. Певно за те, що вони не відреклися від своєї народності, віри і церкви і були руськими патріотами” [10, 2].

29 грудня 1913 р. в Мараморощ-Сиготі на лаві підсудних опинилося 94 особи – чоловіки і жінки віком від 17 до 64 років. За мірою “скоєних злочинів” суд на чолі з Аврелієм Товтом та королівським прокурором Андором Ілляшем розділив ув’язнених на 15 груп. Селянам висунули звинувачення в тому, що вони шляхом поширення православ’я хотіли відірвати частину угорської держави і приєднати її до Росії, що вони вели агітацію проти греко-католицького духовенства, церкви, угорського народу і законів [12, 2]. Згідно з угорським законом 1868 р. громадяни держави могли вільно переходити з одного віросповідання в інше, дотримуючись визначених формальностей. Таким чином, переслідування за зміну релігії не могло бути злочином. Прокурор переконував суд, що підсудні встановили зв’язки з графом Володимиром Бобринським у Петербурзі і братами Геровськими у Чернівцях з політичною метою. За словами прокурора, звинувачені проводили політичну агітацію на ярмарках і відпустах у монастирях та при матеріальній допомозі “Галицько-Руського обшества” поширювали в русинських комітетах відозви, газети, листи, які викликали ненависть до угорської держави і греко-католицького духовенства [6, 1]. На боці православних виступали 19 адвокатів, більшість з яких було безкоштовно призначено угорською владою [19, 20].

Серед речових доказів, за допомогою яких прокурор намагався довести антидержавну діяльність підсудних, були картини, на яких зображувалися афонські та київські монастирі, ікони, богослужбні книги, видані в Києві, Одесі, Москві, періодичні видання з Чернівців та Львова [8, 5]. У акті звинувачення прокурор А. Ілляш говорив про історію православ’я у Східній Угорщині та активізацію руху з включенням до нього Олексія (Кабалюка) [13, 2]. Після виступу прокурора суд перейшов до допиту обвинувачених. Судові слухання проводилися на угорській мові, якою володіло лише декілька затриманих. Адвокати звертали увагу на те, що перекладачі неправильно тлумачать висловлювання підсудних та свідків. Більшість ув’язнених відкидали протидержавну агітацію, вони твердили про її суто релігійний характер [4, 159].

Значну увагу преси привернуло слухання на суді “головного звинуваченого” ієромонаха Олексія (Кабалюка), який повернувся з США та добровільно з’явився на суд. 16 січня 1914 р. прокурор представив речовими доказами його вини листи, книги, церковний одяг, предмети церковного вжитку. У одному з листів до архієпископа Євлогія Олексій (Кабалюк) скаржився на Геровських, що ті поширювали в Угорщині антидержавні друковані видання і тим самим налаштували адміністрацію проти угороросів. Спочатку Кабалюк відмовився від адвоката і захищав себе сам, потім цю роботу виконував адвокат Артур Клейн. Між звинуваченими на суді був і молодший брат Олексія (Кабалюка) – Юрій Кабалюк. На суді Олексій (Кабалюк) детально розповів свою біографію, наголосивши, що проводив серед населення лише місіюну роботу і не переслідував політичної мети. Щоб підтвердити священницький сан, Кабалюк пред’явив посвідчення, підписане архієпископом Холмським Євлогієм [11, 7-8].

Про насилля угорських жандармів напередодні суду свідчать покази жителів с. Іза. Так, Микола Сабов заявив, що під час Різдвяних свят 1913 р. його, хворого, жандарм силою погнав до греко-католицької церкви [22, 6]. Інші селяни стверджували, що вони не допустили ніяких злочинів проти греко-католицької церкви і духовенства та всі скаржилися на насильство жандармерії [9, 15]. Від побоїв у в’язниці збожеволіло двоє селян [5, 3]. Після допиту обвинувачених суд перейшов до читання конфіскованої літератури. Багато селян вимагали повернути їм книги назад, вказуючи, що подібні видання є і в греко-католицьких храмах [14, 14].

Певний резонанс викликав приїзд з Петербурга графа Володимира Бобринського. 3 лютого 1914 р. він у супроводі думських послів Балашова і Дмитрієва приїхав до Будапешту. Львівське “Діло”, посилаючись на угорську газету “Pesti Hirlap”, подало витяг з інтерв’ю В. Бобринського, який категорично відкинув політичні мотиви у православному русі [16, 4]. На суді граф виявив бажання давати покази на російській мові для того, щоб його могли розуміти підсудні. Але голова суду А. Товт не задовольнив його прохання, мотивуючи відмову тим, що судовий перекладач Медведецький погано володіє російською мовою. Під час слухання прокурор поставив графу ряд питань, які мали безглуздий та провокаційний характер. Свідок заперечив закид про фінансування паломницьких поїздок угороросів до Росії та проведення політичної агітації в Угорщині [2, 3].

Неоднозначну оцінку громадськості викликали допити свідків, яких, за повідомленням львівської газети “Діло”, було до 300 чоловік [17, 3]. Головною фігурою звинувачення був провокатор Арнольд Дулішкович. На суді виявилось, що він займався політичним шпіонажем та релігійною пропагандою [19, 14]. Подібне завдання виконував й Андрій Манайло, який по-

селиться у с. Липча біля Хуста. Він ходив поміж селянами, виступав проти мадяризації, греко-католицького духовенства, провокував селян на необережні висловлювання [21, 2].

Справжній провал звинувачення показало слухання свідків: уніатських священників, сільських корчмарів та чиновників. Між адвокатом Йозефом Редесом та священником Андрієм Азарієм з Ізи виникла полеміка стосовно трираменного хреста. Адвокат, посилаючись на рішення Конгрегації Поширення Віри від 19 квітня 1887 р., стверджував, що така форма хреста дозволена церквою, крім того, такий хрест був і на вежі в Ізі. У свою чергу Азарій заперечував слова адвоката, наголошуючи, що такий хрест – це прояв панславізму [19, 27]. Подібне твердження висував і священник Олександр Кимак з Теремлі. Коли адвокат Й. Редей показав йому молитовник з трираменним хрестом, виданий ужгородським “Уніо”, він відповів, що це робиться для того, щоб книги краще розходилися в народі. Свідчення священника з Липчі показали, що чимало духівників боролися з православ’ям через особисту користь. Священик повідомив, що з його села надійшло 168 заяв про перехід, внаслідок чого він втратив триста мір кукурудзи щорічно та плату за треби [3, 20].

Не маючи достатньої кількості доказів, прокурор 5 лютого 1914 р. звільнив з-під варту значну частину заарештованих, знявши з них усі звинувачення [15, 4]. Незважаючи на всі зусилля захисту й протести світової громадськості, угорська влада 3 березня 1914 р. винесла ганебний вирок – 32-х чоловік було засуджено до різних строків ув’язнення і сплати великого грошового штрафу [20, 2]. Найбільший строк отримав ієромонах Олексій (Кабалюк) (4 роки і 6 місяців в’язниці і 100 крон штрафу) [1, 6].

Судовий процес у Мараморош-Сиготі у 1913–1914 рр. показав світової громадськості, що в Угорщині органи влади діють за допомогою провокаторів та підкуплених свідків і не дотримуються законодавства про релігію. Захист, який проводили адвокати, показав, що угорська влада, не маючи змоги засудити православних за вихід з унії, безпідставно інкримінувала їм державну зраду. Вирок суду свідчив про поразку судової системи імперії та її кризу. Методи слідства шокували широкий загал та зацікавили чимало європейських періодичних видань, котрі об’єктивно оцінювали православний рух.

Примітки

1. Вирок в Мараморошській розправі // Діло. – 1914. – 3 березня. – С. 6.
2. Гр. Бобринський на суді // Діло. – 1914. – 5 лютого. – С. 3.
3. *Грабец М.* К истории Марморорошского процесса. – Ужгород, 1934. – 56 с.
4. До мармарошського процесу // Нива. – Львів. – 1914. – 15 марця. – С. 159.
5. Жертви русофільської пропаганди // Діло і Нове Слово. – 1914. – 3 січня. – С. 3.
6. Жертви русофільської пропаганди перед судом // Діло і Нове Слово. – Львів, 1913. – 29 грудня. – С. 1.
7. Из Угорской Руси // Русская Правда. – 1913. – 28 ноября. – С. 2.
8. Издѣвательство надъ русскими въ Австріи // Почаевскій Листокъ. – 1914. – 15 января. – С. 5.
9. Патріот За-Карпатской Руси // Наша Родина. – Календарь на 1921 г. – Springfield, Vt. USA: Издание Русскаго сиротскаго приюта, 1920. – С. 15.
10. Под мадярским ярмом // Русское Слово. – Львов, 1913. – 3 октября. – С. 2.
11. Показанія о. Алексія (Кабалюка) на суде угроруссов // Почаевскій Листок. – 1914. – 15 января. – С. 7.
12. Право- і царославіє // Праця. (Львів). – 1914. – 15 квітня. – С. 2.
13. Процесс против 94 угроруссов // Русское Слово. – 1914. – 1 января. – С. 2.
14. Процесс угроруссовъ // Голос Москвы. – 1914. – 16 января. – С. 14.
15. Там же. – 6 февраля. – С. 4.
16. Російський провокатор в Угорщині // Діло. – 1914. – 5 лютого. – С. 4.
17. Русофільський рух в східній Угорщині // Діло. – Львів, 1913. – 10 грудня. – С. 3.
18. Что діється на Угорщині // Русская Правда. – 1913. – 18 апреля. – С. 4.
19. Beskid K. Monstrosni process v Marmarosske Sihoti. – Hust, 1926. – 32 s.
20. Le proces des Ruthenes // Le Figaro. – 1914. – 4 mars. – P. 2.
21. Proces s Rusiny // Cech. – 1914. – 11 unora. – S. 2.
22. Proces s rusinskými “velezradci” // Delnicke listy. – 1914. – 30 ledna. – S. 6.